

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЗОВІЙ ТВОРЧОСТІ АНАТОЛІЯ ДІМАРОВА

Анотація. Плужник О. М. Етнопсихологічна концепція особистості у прозовій творчості А. Дімарова. У науковій статті «Етнопсихологічна концепція особистості у прозовій творчості А. Дімарова» Плужник О. М. проаналізувала прозову творчість Анатолія Дімарова крізь призму ідей етнопсихології. Дослідниця розглянула проблему визначення етнопсихологічної концепції особистості в художній літературі, довела, що герої А. Дімарова висвітлюються на сторінках його творів у зв'язку з їх етнопсихологічною, соціальною та національною належністю.

Ключові слова: етнопсихологічна концепція особистості, еволюція, образ, характер.

Анотация. Плужник О. М. Этнопсихологическая концепция личности в прозаическом творчестве А. Димарова. В научной статье «Этнопсихологическая концепция личности в прозаическом творчестве А. Димарова» Плужник О. М. проанализировала прозаическое творчество Анатолия Димарова сквозь призму идей этнопсихологии. Исследовательница рассмотрела проблему определения этнопсихологической концепции личности в художественной литературе, доказала, что герои А. Димарова освещаются на страницах его произведений в связи с их этнопсихологической, социальной и национальной принадлежности.

Ключевые слова: этнопсихологическая концепция личности, эволюция, образ, характер.

Summary. Pluzhnik O. M. Ethnopsychological concept in creative prose A. Dimarov. In the scientific article of «Ethnopsychological concept in creative prose A. Dimarova» Pluzhnik O. analyzed prose works Anatolia Dimarova ideas through the prism of ethnic psychology. The researcher examined the problem of defining ethnopsychological concept in fiction, proved that heroes A. Dimarov highlights on the pages of his works because of their ethno-psychological, social and national affiliation.

Key words: ethnopsychological concept, evolution, image, character.

Українська література ХХ століття вирізняється підвищеною інтересу сучасників до світогляду українського народу, національного способу мислення, української культури й духовності, ментальності загалом. Спрямованість саме на національну ідею поряд із відображенням та осмисленням кризових суспільно-історичних процесів, ускладненням суспільної структури, а отже, й механізмів психосоціальної ідентифікації особистості передбачає формування нових характерів і нового типу автора.

Яскравою постає постать Анатолія Дімарова. Письменник порушує актуальні питання суспільства свого часу, виводить перед читачем історичну панораму ХХ століття, зосереджуючи увагу на морально-етичних цінностях, заглиблюючись у характери своїх героїв, психологію поведінки, душевні переживання. Виводячи на перший план українця, який зіткнувся з несправедливим суспільно-політичним устроєм і змушений виживати в умовах суворої радянської системи, А. Дімаров звертається до етнопсихологічного висвітленні головних рис їх національного характеру.

Актуальність обраної теми зумовлена відсутністю в літературознавстві цілісного дослідження етнопсихологічної концепції особистості, її своєрідності в прозі А. Дімарова.

Над даною проблемою працювали М. Бахтін, Ю. Бондаренко, В. Воронова, Р. Гром'як, З. Кирилюк, Б. Корман, О. Лілік, Є. Михайлик, В. Моренець, Д. Наливайко, В. Нарівська, С. Радішевський, Г. Сиваченко, Г. Сивокінь, В. Сиротинко, Г. Штонь та інші.

Метою дослідження є розгляд етнопсихологічної концепції особистості в прозі А. Дімарова.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- з'ясувати зміст понять «етнопсихологія», «характер» та розглянути проблему визначення етнопсихологічної концепції особистості в художній літературі;
- проаналізувати особливості літературознавчих досліджень персоналістичної проблематики творчості А. Дімарова;
- визначити національні домінанти й універсальні парадигми образної системи письменника;
- визначити внесок А. Дімарова у розвиток української літератури проблеми етнопсихології.

Характер – це найбільш актуальна проблема як в поетичному, так і в прозовому світах літератури. Характер літературного героя є певним стрижнем для побудови творів. Проблема літературного характеру і принципи його створення знайшли своє відображення у працях багатьох літературознавців. За визначенням Л. Я. Гінзбург характер – це цілісність, багатоплановість в образі діючої особи [1, с. 38]. А. П. Гаврилов натомість визначає літературний характер як виникаючу в реалізмі художньою структуру образу людини, яка визначає, матеріалізує діалектичне розуміння єдності людського характеру і обставин, єдність загального та індивідуального [1, с. 39]. За М. М. Бахтиним, характер – «такая форма взаимоотношения между героем и автором, которая осуществляет задание создать целое героя как определенной личности [1; с. 1]». Отже, характер – це художня структура

створення образу людини, а також форма взаємовідношення між героєм та автором, яка здійснює завдання створити ціле героя як певної особистості. Характер повинен відтворювати внутрішній світ героя, його сприйняття оточуючого.

Не менш важливим є ментальний аспект особистості в художній літературі, який розуміється як універсальна модель особи, що втілює етнічні характеристики психіки суб'єктивну культуру індивіда і етнічні символи. Він проявляється в характеротворенні літературних образів художнього тексту, сюжеті, композиції, жанровій специфіці та оповідній структурі. Етнічна ментальність проявляється в домінуючих життєвих настроях людей, у характерних особливостях світовідчуття, світосприймання, у системі моральних вимог, норм, цінностей та принципів виховання, у співвідношенні магічних і технологічних методів впливу на дійсність, у формах взаємин між людьми, у сімейних засадах, у ставленні до природи та праці, в організації побуту, свят, у конкретних актах самоорганізації етносу тощо.

Поняття «етнопсихологічна концепція особистості» в художній літературі включає в себе не лише ментальність, менталітет, а й етнос, національний характер, етнічні символи та стереотипи. Витворення етнічних символів письменниками сприяє етногенезу своєї нації.

Енопсихологічна концепція особистості в художній літературі розуміється як універсальна модель особи, що передає особливості авторського світовідчуття, пов'язані з етнічними характеристиками психіки (менталітет, ментальність), суб'єктивною культурою індивіда та етнічними символами; проявляється в ідейно-естетичній спрямованості як окремого твору, так і доробку письменника, в характеротворенні персонажів літературного тексту, сюжеті, композиції, жанровій специфіці та оповідній структурі.

А. Дімаров на прикладі своїх героїв характеризує етнічну свідомість і самосвідомість, національні мрії, цінності та орієнтації. Романи «Біль і гнів», «І будуть люди», повісті «Син капітана», «На коні і під конем», «Тридцять...», «Постріли Уляни Кашук» розгортають читачам панораму ХХ століття у художньому трактуванні.

Улюбленим жанром письменника у часи творчої зрілості стали так звані «історії». Саме «історіями» Анатолій Дімаров найвиразніше продемонстрував творче експериментаторство, новизну в жанровому і стильовому контексті.

Три книги повістей – «Сільські історії», далі виходять «Містечкові історії», «Міські історії» – об'єднані єдиним авторським задумом: створити панораму повсякденного життя українців у повенні роки. «Внесок А. Дімарова у новітню українську літературу, можливо, тим важливіший, що майже адекватно виражає народне пережиття історії. Стверджувати, що ця історія надто відрізняється від офіційних чи наукових її версій не варто: події та «етапи» і там, і там практично тотожні. А факти

– різні» [3, с. 132]. Письменника найбільше цікавить життя з усіма можливими складностями і суперечностями. А. Дімаров постійно акцентує небезпеку, яка тяжіє над суспільством у вигляді аморальності, фальші, лицемірства. «Прикриваючись голосною фразою, її носії дбають насамперед про власну користь. Вони ніколи не вважають себе винними, хоч насправді зло йде від них, намагаються довести, що тільки захищалися від несправедливого тиску» [3, с. 133]. Таким виступає безіменний оповідач у повісті «Петля». Письменник прагне дослідити причини, які сформували характер героя, невдачу, який пустив за вітром свої найкращі роки. Автор вирішує психологічно складне питання: чому герой відчував себе несправедливо покривдженим, ошуканим долею, обділеним та відпертим за лаштунки життя. Митець далекий від прямої відповіді на нього, він ніби запрошує читачів взяти участь у його розв'язанні, у поясненні причин, що сформували таку особистість.

«Історії» А. Дімарова густо заселені людьми – і гарними з одного боку, і морально скаліченими, егоїстами – з іншого. Б. Харчук слушно відзначив, що «досконалість характерів, створених письменником, зумовлена увагою до своїх сучасників, до способу їхнього буття. Письменник хотів, щоб кожну з «історій» сприймали як невигадану, а таку, що «належить сусідові чи зовсім незнайомій людині, яка запрагла виговоритись» [4, с. 4]. Як бачимо, найчисельніша селянська верства народу постає як не пробуджена, але в основному міцна й здорова основа українства. Персонажам творів «Варя Юхимівна», «Реквієм по матері», «Пошук» притаманна висока громадська активність, готовність прийти на допомогу, вміння доводити свої думки, відстоювати власні життєві переконання. У творах, де на першому плані негативні персонажі, позиція автора виявляється, перш за все, в неприйнятті самої атмосфери, в якій живуть герої.

Утвердження активної життєвої позиції сучасника, осуд філософії теперішнього міщанина – саме цими проблемами пройняті цикли творів Аарова «На поруки», «Постріли Уляни Кашук», де чітко виявилась авторська концепція людини. Персонажі українського письменника уособлюють кращі морально-духовні риси радянської людини: почуття особистої відповідальності перед суспільством, здатність до взаємодопомоги, негативне ставлення до користоловства, інфантильності та інші. Наприклад, Уляна та Маруся Якимівна свої життєві принципи завжди підтверджують конкретними вчинками – рішучими, цілеспрямованими. Автор підкреслює, що кожна людина має в собі душевні сили, які можуть проявитись за певних умов, розкриваючи сутність особистості.

Можна зробити висновок, що формуючи характери літературних персонажів у відповідності до задекларованих естетичних принципів, А. Дімаров завжди пов'язує національну, суспільно-громадську ідентичність героїв в єдиний проблемний вузол, що дає йому змогу розгорнути вичер-

пну рефлексію над долею української людини в складну епоху соціальних перетворень. Персонажі письменника різняться переживанням окремих аспектів своєї ідентичності й рівнем її усвідомлення. У творчості А. Дімарова саме селянські типи є стихійними й органічними носіями етнічної іден-

тичності. Художній доробок письменника зорієнтований на образ українства як духовно самостійного суб'єкта історії. Герої А. Дімарова висвітлюються на сторінках його творів у зв'язку з їх етнопсихологічною, соціальною та національною належністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. *Форми времени и хронотопа в Романах* / М. М. Бахтин – М.: Худ. Лит-ра. – 1975. – 470 с.
2. *Літературознавчий словник-довідник* / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752с.
3. Сивокінь Г. Герої і характери: До 60-річчя з дня народження А. Дімарова / Сивокінь Г. // *Дніпро*. – 1982.– № 5. – С. 132 – 134.
4. Харчук Б. *Живопис людських дол* / Харчук Б. // *Україна*. – 1987. – №3. – С. 4.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2011